

СОЦІАЛЬНИЙ ПЕДАГОГ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ

І. В. Сопівник, кандидат педагогічних наук

Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті обґрунтовано роль соціального педагога як важливого суб'єкта формування соціальної відповідальності сільської молоді. Висвітлено обов'язки та напрями професійної діяльності фахівця із соціальної роботи щодо виховання відповідальної особистості на основі існуючих нормативно-правових документів. Виділено проблеми і труднощі на шляху виховання соціальної відповідальності сільської молоді соціальним педагогом. Окреслено особливості професійної підготовки соціальних педагогів до виховної роботи із сільською молоддю.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією із умов побудови високорозвиненого суспільства в сучасному світі є розвиток соціальної сфери поряд із економічною, промисловою, енергетичною галузями та високими технологіями.

Починаючи з 90-х років ХХ століття в Україні відбувається становлення професії соціальний працівник / соціальний педагог. Аналіз науково-педагогічної літератури свідчить, що більшість вітчизняних дослідників (І. Богданович, І. Зверева, Л. Коваль, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Хлебик та ін.) розглядають соціального педагога як фахівця саме із виховної роботи, а соціальну педагогіку — як науку про соціальне виховання. Ряд вітчизняних вчених дають такі визначення сутності професії "соціальний педагог": фахівець із соціального виховання, який здійснює посередницьку роль між людиною і соціальним середовищем (А. Малько) [12, с. 59—60]; професійний працівник соціуму, фахівець з виховної роботи з дітьми, їх батьками, дорослим населенням (Л. Міщик) [5]; фахівець для якого першорядну роль відіграє не навчальна, не освітня, а виховна функція (М. Євтух, О. Сердюк та Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик) [2, 4].

Інша група науковців (школа А. Капської) розглядає соціального педагога як фахівця, зайнятого соціально-педагогічною діяльністю в соціумі різного характеру [3, с. 851]. Таке трактування означає сферу діяльності соціального педагога, спрямовану на процес соціалізації особистості. Проте, на нашу думку, таке твердження не суперечить положенню, що основною сферою діяльності соціального педагога є цілеспрямована, систематична виховна робота з різними категоріями населення, в першу чергу дітьми та молоддю. Варто зазначити, що А. Капська безпосередньо акцентує на важливості виховання відповідальності в особистості, визначаючи основною метою діяльності соціального педагога формування самостійно діючої, морально відповідальної особистості, яка контролює вибір свого життєвого шляху, творчу реалізацію здібностей.

Хоча на сучасному етапі розвитку українського суспільства сфера соціальних послуг, як галузь професійної діяльності перебуває на етапі свого становлення, варто відзначити, що традиції соціальної та соціально-педагогічної роботи сягають своїм корінням ще у часи Київської Русі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам дослідження історичних аспектів генезису та розвитку соціально-педагогічної діяльності присвячені праці ряду вітчизняних науковців. Зокрема, у монографії Л.А. Штефан проаналізовано основні етапи становлення й розвитку соціально-педагогічної теорії та практики в Україні в 20—90-і роки ХХ ст. і визначено соціально-історичні й організаційно-педагогічні передумови виникнення соціальної педагогіки як самостійної галузі педагогічного знання [13]. У дослідженні Міщик Л.І. обґрунтовано систему професійної підготовки соціальних педагогів [5]. В.А. Поліщук виокремила шість основних періодів становлення і розвитку процесів соціально-педагогічної практики і підготовки соціальних педагогів, зокрема: перший (кінець ХІХ — початок ХХ ст.) — період переходу від благодійності до оформлення професійної діяльності в галузі

соціальної опіки; другий (20-і — перша половина 30-х рр. ХХ ст.) — період становлення професійної соціально-педагогічної діяльності і підготовки фахівців на факультетах соціального виховання; третій (друга половина 30-х—початок 40-х рр. ХХ ст.) — період накопичення досвіду професійної підготовки соціально-педагогічних кадрів; четвертий (40-і—50-і рр. ХХ ст.) — період здійснення соціальної і соціально-педагогічної діяльності в роки Великої Вітчизняної війни (1941—1945 рр.) і повоєнний час; п'ятий (60-і—80-і рр. ХХ ст.) — період відродження соціально-педагогічних ідей і підготовки професійних фахівців, що стали прототипом соціального педагога; шостий

(90-і рр. ХХ ст.—теперішній час) — період визнання на загальнодержавному рівні та системного розвитку професійної соціально-педагогічної діяльності, соціальної педагогіки як галузі наукового знання і спеціальності напряму професійної підготовки у вищих навчальних закладах II—IV рівнів акредитації; розробка державного стандарту професійної підготовки соціальних педагогів [6].

У навчально-методичному посібнику "Історія соціальної педагогіки / соціальної роботи" [14] за редакцією Янкович О.І., Поліщук В.А., розглядаються основні етапи виникнення, становлення і розвитку соціальної педагогіки в Україні, представлено процес професіоналізації соціально-педагогічної діяльності. Професіоналізацію соціальної педагогіки окремі дослідники (Євтух М., Сердюк О.) розглядають скоріше як "юридичне оформлення досвіду, накопиченого в СРСР" [2, с. 76]. Окремі аспекти становлення соціальної педагогіки як науки та професії в Україні відображені у працях Богданович І.М., Горілого А.Г., Капської А.Й., Мигович І.І. та ін.

Слід зазначити, що проблему визначення ролі соціального педагога як суб'єкта виховання соціальної відповідальності сільської молоді висвітлено в науковій літературі недостатньо. Отже, мета статті — обґрунтувати роль соціального педагога як суб'єкта формування соціальної відповідальності сільської молоді.

Виклад основного матеріалу. Необхідність виховання соціальної відповідальності в сучасному українському соціумі саме соціальним педагогом, задекларовано у ряді нормативно-правових документів. Так, у Статті 22 Закону України "Про освіту" [11] йдеться про соціально-педагогічний патронаж у системі освіти. Зазначається, що соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії навчальних закладів, сім'ї і суспільства у вихованні дітей, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам, особам, які їх замінюють. Педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами, які за своїм статусом належать до педагогічних працівників.

Кваліфікаційні вимоги до соціального педагога визначено у Кваліфікаційні характеристики (міститься у довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників, затвердженого наказом Мінпраці від 14.10.2005 № 324.). У 2012 році Наказом Міністерства соціальної політики України №309 від 25.05.2012 затверджено нову редакцію кваліфікаційної характеристики професії "Фахівець із соціальної роботи" [10]. У даному документі визначено завдання, обов'язки, та кваліфікаційні вимоги до фахівців із соціальної роботи. У плані формування соціальної відповідальності визначено такі обов'язки фахівця із соціальної роботи: сприяти охороні і захисту різних видів здоров'я населення; сприяти формуванню в громаді, мікрорайоні сімейних цінностей та засад відповідального батьківства; забезпечувати здійснення соціального супроводу сімей з дітьми під час перебування в складних життєвих обставинах; встановлювати причини конфліктних ситуацій та відхилень, які спричинили асоціальні явища, розробляти комплекс заходів щодо їх усунення, зменшення негативного впливу на людське середовище; пропагувати здоровий спосіб життя, норми поведінки й використання вільного часу, ефективні методи родинного планування і господарювання, виховання дітей, дбайливого ставлення до ветеранів та інвалідів, високі зразки етики та культури соціальних відносин; надавати допомогу громадянам, особливо молоді, у працевлаштуванні.

Відповідно до "Положення про психологічну службу системи освіти України" (2009) [8] соціальні педагоги входять до єдиної системи психологічної служби системи освіти. Пріоритетними в діяльності спеціалістів психологічної служби визначено питання

формування здорового способу життя, відповідального ставлення до власного вибору, профілактики негативних явищ в учнівському середовищі. У Положенні задекларовано основне завдання служби, що полягає у "сприянні повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створенні умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку". У даному документі встановлено нормативи чисельності соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів у сільській місцевості: за чисельності учнів до 99 — максимальний норматив 0,25; 100 і більше — 0,5; 300 і більше — 1,0. Варто зазначити, що кількість соціальних педагогів на одного учня у сільській місцевості більша у порівнянні із міською. Так, на 499 учнів у місті максимальний норматив чисельності становить 0,5.

За даними Міністерства освіти і науки України на кінець 2011/2012 навчального року кількість фахівців служби становила 23535 педагогічних працівників, серед яких практичні психологи, соціальні педагоги, методисти, які працюють в усіх типах навчальних закладів системи освіти України. Середній показник забезпечення ставками працівників психологічної служби, відповідно до нормативів чисельності в Україні по регіонах, на кінець 2011—2012 навчального року становив 50,1%. У документі зазначено, що міські навчальні заклади забезпечені практичними психологами краще ніж сільські і показник становив відповідно 68,9 і 31,3%. Проте викликає занепокоєння стан забезпечення навчальних закладів соціальними педагогами. Так, лише 23,8% навчальних закладів різних типів у сільській місцевості забезпечені соціальними педагогами. Середній же показник по Україні становить 34,6%. Визнано, що найгірше забезпечені соціальними педагогами вищі навчальні заклади I—II рівнів акредитації: міські — на 7,4%, а у сільській місцевості в штатний розпис ці посади взагалі не введено.

Суспільна потреба в розвитку соціально-педагогічних послуг знайшла своє відображення в соціальних ініціативах Президента України у 2012 р., якими передбачається модернізація соціальних служб для повного охоплення державою найуразливіших громадян. У рамках виконання зазначених ініціатив Міністерством соціальної політики України було підготовлено Наказ №228/0/15—12/56 від 26.04.2012 "Про покращення надання соціальних послуг найуразливішим верствам населення". З цією метою було внесено зміни до Закону "Про державний бюджет України на 2012 рік", які передбачали додаткову дотацію місцевим бюджетам на введення додаткових посад для фахівців із соціальної роботи для виявлення, оцінки потреб, надання соціальних послуг та здійснення соціального супроводу сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. У зазначеному документі встановлено норми ставок в залежності від кількості населення. Так, 1 фахівець із соціальної роботи передбачався для роботи у сільській місцевості з населенням до 1500 осіб та 1 фахівець із соціальної роботи до 3000 осіб міського населення. Таким чином, у 2012 р. передбачалося додатково створити 12000 штатних одиниць фахівців із соціальної роботи.

У листі Міністерства освіти і науки України "Про діяльність психологічної служби в 2013/2014 навчальному році" від 08.07.13 № 1/9-479 [9] зазначено, що в Україні продовжує зберігатися позитивна динаміка щодо кількісного складу працівників психологічної служби системи освіти. Станом на 1 червня 2013 р. в системі освіти налічувалось 24 тис. 546 працівників психологічної служби, з них 7362 — соціальні педагоги. Але суттєвою проблемою визнано значний дефіцит ставок соціальних педагогів відносно затверджених нормативів чисельності. Особливо гостро він відчувається в сільській і гірській місцевостях. Так, наприклад, якщо в містах відсоток забезпечення соціальних педагогів навчальних закладів складає в середньому по Україні 62,5%, то у сільській місцевості — 33% (половина з них не мають базової соціально-педагогічної освіти). Станом на 1 червня 2013 р. навчальні заклади у сільській місцевості потребують 3628 соціальних педагогів (рис.).

Рис. Нормативна потреба навчальних закладів у ставках соціальних педагогів та їх наявність (село/селище)

Основними недоліками, що обумовлюють труднощі у формуванні соціальної відповідальності сільської молоді соціальним педагогом є такі:

1) недостатнє забезпечення фахівцями із соціальної роботи (соціальні педагоги / соціальні працівники) сільської місцевості;

2) недостатня фахова підготовка таких працівників (відсутність соціально-педагогічної освіти);

3) неготовність (психологічна, методична) значної частини соціальних педагогів до формування соціальної відповідальності сільської молоді;

4) недостатнє методичне забезпечення соціальних педагогів (діагностичним інструментарієм, технологіями соціально-педагогічної роботи) щодо формування соціальної відповідальності сільської молоді;

5) загальний низький рівень соціальної відповідальності серед молоді;

6) відсутність реальних механізмів впливу соціального педагога на сільську молодь, оскільки лише учні старших класів загальноосвітніх навчальних закладів перебувають у сфері його безпосередньої взаємодії (соціальні педагоги при районних Центрах соціальних служб, як правило, займаються проблемними категоріями дітей та молоді).

На сьогодні єдиним вищим навчальним закладом в Україні, який готує фахівців спеціальності "Соціальна педагогіка" освітньо-кваліфікаційних рівнів "Бакалавр" та "Магістр" є Національний університет біоресурсів і природокористування (НУБіП) України. Підготовку фахівців за напрямом 6.010106 "Соціальна педагогіка" розпочато у 2001 р. Окрім того, у 2010 р. було створено кафедру соціальної педагогіки, соціології та інформаційних технологій як випускову для студентів спеціальності "Соціальна педагогіка". Підготовка фахівців для сільської місцевості зі спеціальності "Соціальна педагогіка" в НУБіП України відбувається в сприятливому для студентів багатовимірному середовищі — навчальному, методичному, науковому та побутовому.

Специфіка підготовки соціальних педагогів саме для роботи у сільській місцевості полягає, в першу чергу, в особливостях навчального середовища, яке передбачає:

1) включення до вибіркової частини навчального плану відповідних дисциплін (наприклад, "Основи сільськогосподарського виробництва", "Аграрне право", "Соціологія сільської молоді");

2) проходження практики в сільській місцевості. Ознайомча, навчальна та виробнича практики проходять і в сільській місцевості, і в місті. Проте існує й окремий вид практики — навчальна (соціально-педагогічна в сільській місцевості) обсягом 90 год.;

3) включення окремих тем до робочих програм вивчення навчальних дисциплін, які відображають специфіку роботи із дітьми та молоддю у сільській місцевості;

4) виконання студентами курсових та магістерських робіт за тематиками, спрямованими на соціально-педагогічну роботу в сільській місцевості (соціально-педагогічна робота з дітьми молодшого шкільного віку, профілактика дитячої бездоглядності, профілактика вживання наркотичних речовин та алкоголю, соціально-педагогічна робота із формування громадської думки у сільському соціумі тощо).

Студенти, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень "Магістр" навчаються за магістерськими програмами "Соціально-педагогічна діяльність у сільській місцевості" та "Соціально-педагогічний моніторинг сільських територій і діагностика соціальних груп".

Сприятливе методичне та наукове середовище у НУБіП України пов'язане з науково-методичною роботою науково-педагогічних працівників університету, оскільки як методичні, так і наукові розробки спрямовано на дослідження, висвітлення та вдосконалення функціонування агропромислового комплексу України та розвитку сільських територій. Сприятливими умовами для підготовки соціальних педагогів для сільської місцевості є й побут та середовище, яке оточує студентів, адже більше 71% студентської молоді НУБіП України — вихідці із сільської місцевості.

Висновки

Соціальний педагог є одним із важливих суб'єктів формування соціальної відповідальності сільської молоді. Необхідність здійснення такої роботи задекларовано в ряді урядових документів, які визначають професійні обов'язки соціального педагога.

Аналіз нормативно-правової бази, розпорядчих документів, методичних матеріалів Міністерства освіти і науки України, свідчить, що на сьогодні в Україні, особливо в сільській місцевості, є проблема кадрового забезпечення у соціально-педагогічній сфері; найбільше це стосується соціальних педагогів. Крім того, існує комплекс організаційних, методичних труднощів, які ускладнюють процес формування соціальної відповідальності сільської молоді.

Єдиним вищим навчальним закладом, який готує фахівців спеціальності "Соціальна педагогіка" для сільської місцевості є НУБіП України. Щорічно університет випускає 40 фахівців зі спеціальності "Соціальна педагогіка" освітньо-кваліфікаційного рівня "Бакалавр" і 10 — "Магістр". Враховуючи те, що станом на червень 2013 р. потреба у таких фахівцях складає 3628 осіб, існує гостра необхідність збільшення кількості державного замовлення на професійну підготовку соціальних педагогів для сільської місцевості.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є висвітлення зарубіжного досвіду підготовки соціальних педагогів для роботи у сільській місцевості.

Література

1. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі: Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 208 с.

2. Євтух М.Б., Сердюк О.П. Соціальна педагогіка: Підручник — 2-е вид., стереотип. — К.: МАУП, 2003. — 232 с.

3. Капська А.Й. Соціальна педагогіка // Енциклопедія освіти / За ред. В.Г. Кременя. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — С. 841—842.

4. Коваль Л., Зверєва І., Хлебик С. Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навчальний посібник. — К.: ІЗМН, 1997. — 392 с.

5. Міщик Л.І. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки соціальних педагогів у закладах вищої освіти: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.05. — Запоріжжя, 1997. — 358 с.

6. Поліщук В.А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. — К., 2006. — 454 с.

7. Про введення інституту соціальних педагогів [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.libusr.ru/doc_ussr/usr_16832.htm.
8. Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України. Наказ Міністерства освіти і науки України № 616 від 02.07.2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0687-09>
9. Про діяльність психологічної служби у 2013/2014 навчальному році. Лист Міністерства освіти і науки України від № 1/9-479 від 08.07.13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36555/
10. Про затвердження нової редакції кваліфікаційної характеристики професії "Фахівець із соціальної роботи". Наказ Міністерства соціальної політики №324 від 25.05.2012 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: // http://romny-mcss.edukit.sumy.ua/informaciya_pro_zaklad/kvalifikacijna_harakteristika_profesii_fahivecj_iz_socialjnoi_roboti/
11. Про освіту. Закон України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
12. Соціальна педагогіка: Конспект лекцій. Ч.1. Основи соціальної педагогіки / Укл. А.О.Малько. — Харків: ХДІК, 1998. — 59 с.
13. Штефан Л.А. "Соціально-педагогічна теорія та практика в Україні (20-90 pp. XX століття)". — Х.: ТОВ "ТО Ексклюзив", 2002. — 264 с.
14. Янкович О.І., Поліщук В.А. Історія соціальної педагогіки / соціальної роботи: Навчально-методичний посібник. — К.: ТНПУ, 2004. — 394 с.

АННОТАЦИЯ

Сопивник И.В. Социальный педагог как субъект формирования социальной ответственности сельской молодежи // Биоресурсы и природопользование. — 2013. — 5, № 5—6. — С. 165—171.

В статье обоснована роль социального педагога как важного субъекта формирования социальной ответственности сельской молодежи. Освещены обязанности и направления профессиональной деятельности специалиста — социального работника по воспитанию ответственной личности на основе существующих нормативно-правовых документов. Выделены проблемы и трудности на пути воспитания социальной ответственности сельской молодежи социальным педагогом. Определены особенности профессиональной подготовки социальных педагогов к воспитательной работе с сельской молодежью.

SUMMARY

I. Sopiwnyk. Social teacher as an subject of the formation of social responsibility of rural youth // Biological Resources and Nature Management. — 2013. — 5, № 5—6. — P. 165—171.

The role of social teacher as an important subject of the formation of social responsibility of rural youth has been proved. Duties and directions of professional activity of a social teacher on education of a responsible personality based on the current regulatory and legal documents have been revealed. Problems and challenges in the development of social responsibility of rural youth by a social teacher have been considered. The features of professional training of a social teacher for their educational work with rural youth have been determined.